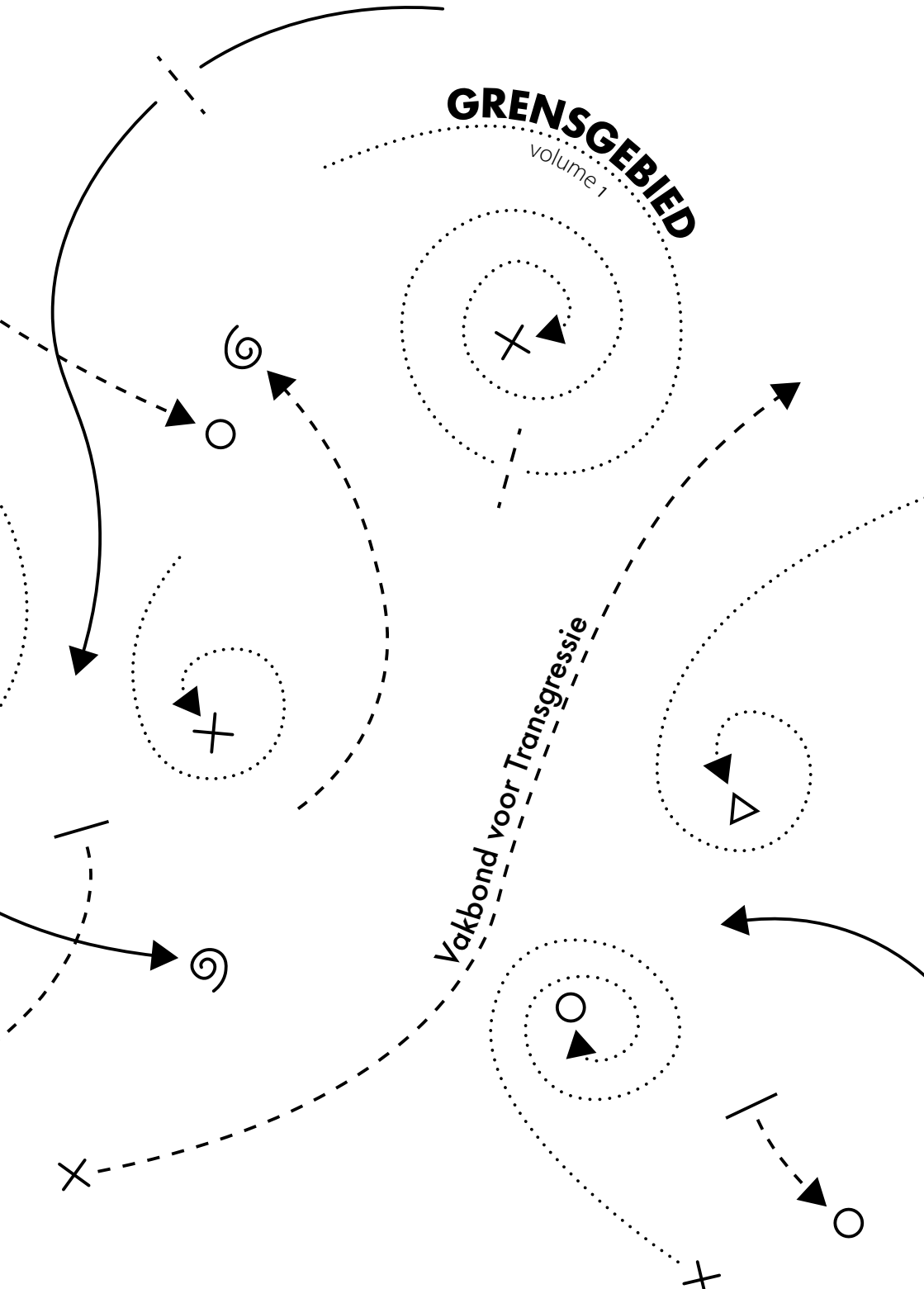

GRENSGEBIED

volume 1

Vakbond voor Transgressie

GRENSGEBIED

Volume 1.

Transgressie: een genealogie

een verhaal door Eef Veldkamp

"Veel mensen bestempelen het idee als dwaas of zelfs bijgelovig dat de wereld nog steeds kan veranderen, ten goede. En het is waar dat in de winter het soms zo bijtend koud is dat het verleidelijk is om te zeggen, 'Wat kan het mij schelen of er een zomer is; aan die warmte heb ik nu niets.' Ja, het kwade lijkt vaak aan het goede voorbij te gaan. Maar toch, in weerwil van ons en zonder onze toestemming, komt toch uiteindelijk een einde aan de bittere vrieskou. Op een gegeven morgen zal de wind draaien en zal het dooien en daarom moet ik hoopvol blijven."

– **Vincent van Gogh**

"Degene die het verleden controleert, controleert de toekomst.
Degene die het heden controleert, controleert het verleden."

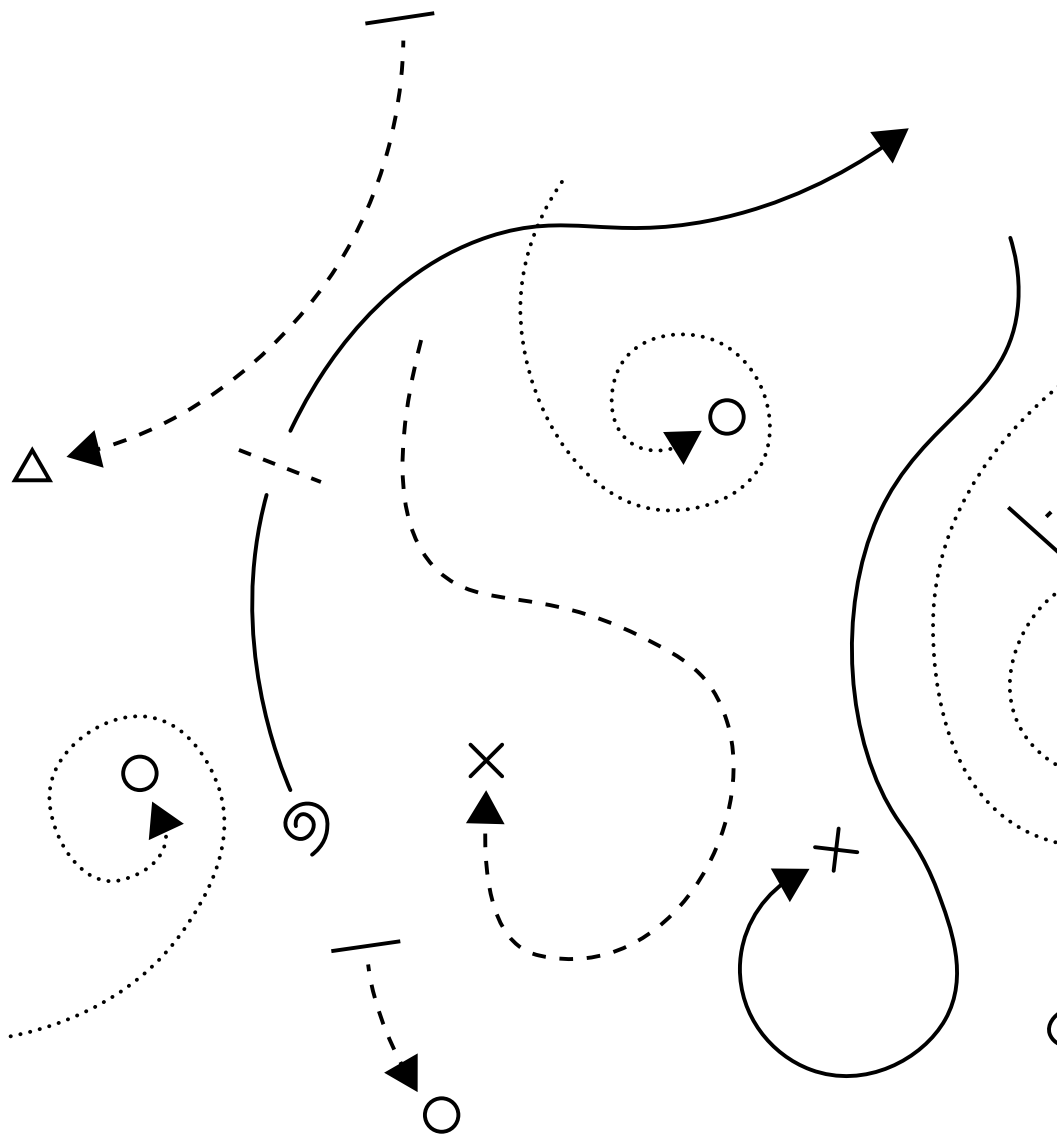
– **George Orwell, 1984**

"Goed en Kwaad zijn namen die onze begeerten en aversies duiden, welke in andere humeuren, gebruiken en doctrines van mensen, verschillende zijn: en verschillende mensen verschillen niet alleen in hun oordeel over wat aangenaam en niet aangenaam is, maar ook in hun ervaring van wat prettig en onprettig smaakt, klinkt, voelt en oogt, maar ook over wat aangenaam, of onaangenaam is voor de rede, in het handelen van het normale leven. Nee, dezelfde man, in verschillende tijden, verschilt van zichzelf, en op het ene moment prijst hij dat wat Goed genoemd wordt, wat hij op andere momenten afkeurt en Kwaad noemt."

– **Thomas Hobbes, *Leviathan***

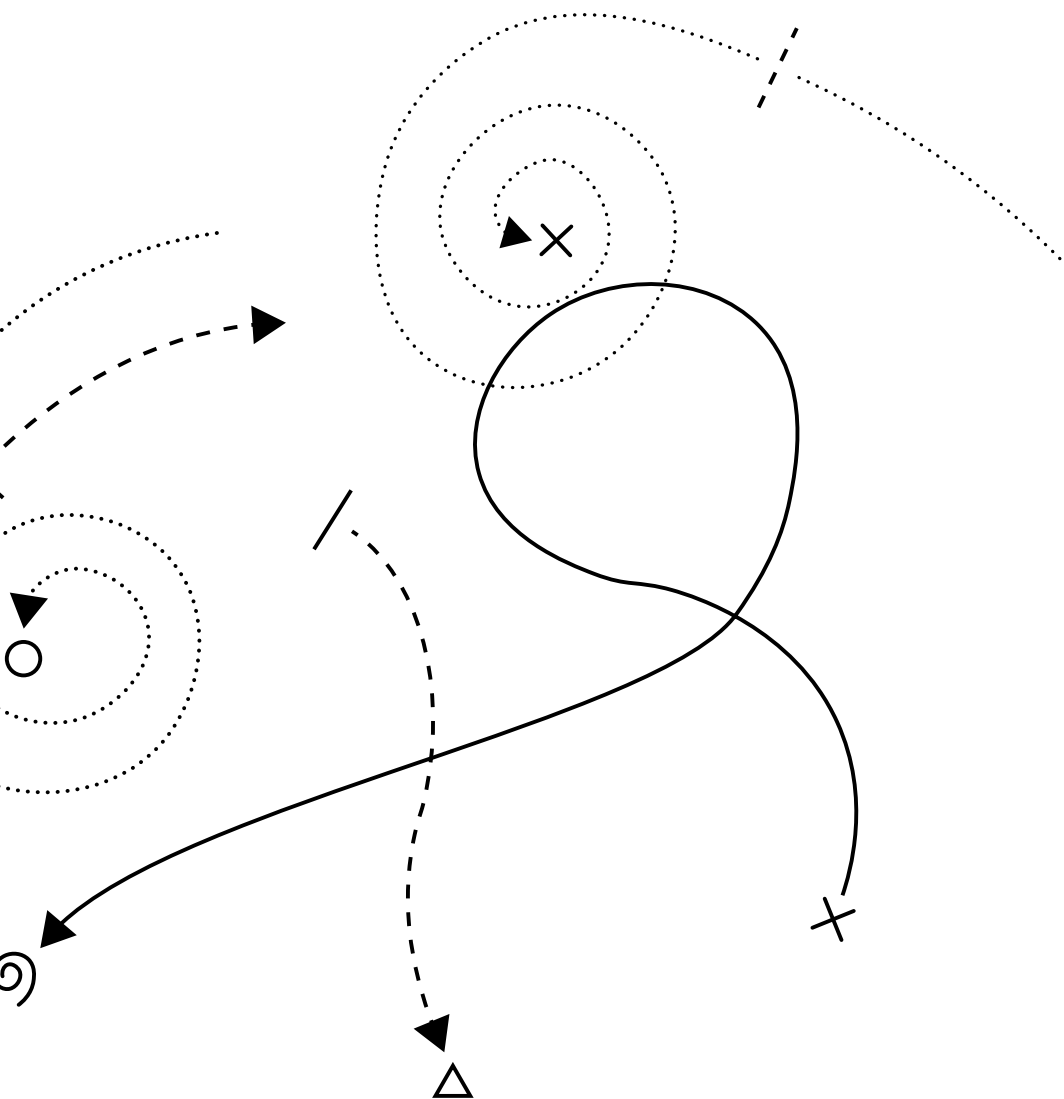
"Wie vecht met monsters moet erop toezien dat hij in het proces zelf geen monster wordt [...] Als je lang in de afgrond kijkt, dan kijkt de afgrond ook naar jou."

– **Friedrich Nietzsche, *Voorbij goed en kwaad***

TRANSGRESSIE:

een verhaal door Eef Veldkamp

EEN GENEALOGIE

Het Sociale Dier:

Het zieke dier, het onbepaalde dier, het werkende dier – metafysische classificaties van datgene wat ons het meest dierbaar, maar ook het meest onbekend is: de mens. De mens is een eigenaardig wezen. Een wezen dat voor lang gezien werd als zelfinzichtelijk, maar waarvan meer dan eens is gebleken dat als we in onze eigen ogen kijken, we vooral troebel zien. Het is niet voor niets zo wanneer we dicht voor de spiegel gaan staan, om iets met extra aandacht te omlijsten, de lens van het oog het niet toelaat en we troebel zien. De tijd van de metafysische classificaties hebben we daarom in de twintigste eeuw maar achter ons gelaten. Tot dat de natuurwetenschappen en in het specifiek de biologie en de psychologie na eerdere hints van Nietzsche, bedachten dat de mens net zo zeer een dier is. Wel gezegd, een *sociaal dier*. Een dier dat primair geclassificeerd wordt als noodzakelijkerwijs afhankelijk van interactie met de soortgenoot. We kunnen niet zonder elkaar, is wat voorgeschreven word. Desalniettemin zegt dit niets over A, de kwaliteit van die interactie en B, de manier waarop die interactie plaats vindt. Daar gebruiken we een cultureel construct voor, politiek. Na talloze voorbeelden in de (recente) geschiedenis van een wereld bewoond door zevenmiljard mensen, is de conclusie snel getrokken dat de mens helemaal niet zo goed is in zijn eigen natuur. Juist waar mensen samenkomen gaat het mis. Dit is de conditie van de mens. Evolutie, zou een bioloog kunnen beargumenteren, loopt misschien nog achter op een andere instantie die van groot belang is in het menselijk bestaan: cultuur. Met andere woorden, wij moeten het zelf oplossen. De oorzaak van het probleem, zowel als het proces van het oplossen van dergelijke problemen is politiek. Waarom ontdekken we later. Politiek bestaat uit *het politieke*; (de vormgeving van) relaties tussen

mensen. En daarnaast de institutie die we daaraan hebben toegeschreven, *de politiek*; zij met het mandaat om tot op zekere hoogte te sleutelen aan de relaties in het politieke.

In dit verhalend essay, zet ik een genealogie uiteen die mogelijk fictief, eveneens mogelijk non-fictief deze paradoxale o-zo-menselijke conditie uiteenzet. Het beschrijft namelijk een situatie die voortkomt uit een onherleidbare tijd; hoe de neolithische revolutie de constitutie van de huidige samenleving heeft gevormd en daarmee ook haar problemen. Daarom zal ik na dit deel uiteenzetten hoe transgressie een rol kan spelen door deze problemen te *overschrijden* en hoe transgressie zo een nieuwe toekomstige samenleving kan opperen. Eerst wil ik inzoomen op de Neolithische revolutie.

12.001 jaar geleden:

Ondanks het biologische wezen, de Homo Sapiens, al zo'n twee miljoen jaar rondloopt op deze planeet, is de 'mens' een ontwikkeling van veel recentere datum. Ik wil je terugnemen naar het moment waarop ik denk dat dit plaatsvond. De Neolithische revolutie.

Stel je voor, onder een 'sluier van onwetendheid', dat je niet in deze tijd, in deze omgeving was geboren maar veel eerder, als een jager-verzamelaar. Je leeft in een kleine groep, vooral familie, zo'n 12.001 jaar geleden. Je jaagt de seizoenen na welke ook jou najagen. Interactie met mensen buiten je groep is zo goed als overbodig; zo goed als alles wat je nodig hebt ligt er namelijk binnen of net daarbuiten, in de natuur. Het is een zwaar leven, het jagen op wild – vooral in de winter wanneer ook de meeste bessen en eetbare planten geborgen zijn onder een behoorlijke laag vorst. Je beseft je dat terwijl jullie tegen de circulatie van de aarde in

bewegen, te lang op dezelfde plek blijven een doodswens zou zijn. De natuur determineert je, tot in de volledigheid bepaalt het wat je wel en wat je niet doet. Je hebt bovendien geen invloed op de natuur, zij alleen op jou. Tegen het einde van het jaar 12.001 geleden, arriveren jullie op een plek die we nu ergens zouden lokaliseren in het noordoosten van het Midden-Oosten. Jullie treffen daar een groep die tenten heeft opgezet die niet slechts gemaakt zijn van dierenhuiden; ook grote keien en stenen maken deel uit van het 'bouwwerk'. Al het gras dat ooit om de tenten had gestaan was platgelopen en was veranderd in een zanderige onderlaag. Dan plotseling hoor je een schreeuw ergens vanuit het zuidelijke puntje van het 'dorp'. Vatbaar voor je nieuwsgierigheid loop je er heen om een kijkje te nemen. Onderweg stuit je op vreemde rijen planten, in een onvoorziene rechtheid. Een rechtheid die je duizelig maakt. Het geschreeuw wordt luider als je verderloopt, je ziet een man met geweld zijn handen wuiven naar een man niet ver van hem. Je vangt woorden op over stenen die te dicht bij zijn tent zouden staan waarop de andere man reageert met het verwijt dat hij niet in zijn veld had moeten poepen. Je hoort woorden die je tot nu volledig onbekend waren, zoals "omdat het van mij is".

Sinds ongeveer 12.000 jaar geleden is de wereld van de mens op zijn kop gezet: de eersten vonden landbouw uit en begonnen op vaste plekken te leven. Dit moment werd vele millennia later de Neolithische revolutie genoemd. Na miljoenen jaren leven als jager-verzamelaars, zou deze 'revolutie' functioneren als de bakermat van de hedendaagse samenleving. Voor het eerst werd het voor de mens mogelijk om het leven – of delen daarvan – te weiden aan zaken die niet slechts met overleven te maken hadden. Het epicentrum van deze revolutie: landbouw. Desalniettemin

moest er een offer gebracht worden. De mens moest scheiden van een ‘natuurlijk’ leven, en zich toeschrijven op het formuleren van een culturele identiteit. Het woord ‘cultuur’ stamt bovendien niet voor niets direct af van het woord ‘landbouw’ – *cultivatie* van de aarde. Maar dat wat de mens op de aarde toepaste, moest alleen nog op de mens zelf worden toegepast. De mens moest haarzelf domesticeren; de Homo Sapiens moest mens worden. Met Nietzscheaanse nuchterheid moest de mens van het ongetemde dier in ons een *gesocialiseerd* dier maken. Hier ontstaat de samenleving; hier worden relaties geformuleerd. Om die reden zou ik ook zeggen dat een jager-verzamelaars *samenleving* niet bestond; er was geen notie van *cultivatie*. Het materiaal van deze nieuwe inzet, artificieel als die mag wezen, is wat we nu *politiek* noemen: de vormgeving van intermenselijke relaties en de bijhorende instituties. De samenleving en daarmee cultuur, kwam stukje bij beetje tot stand. Steen op steen, graf op graf, regime na regime; grondlagen van samenlevingen volgden elkaar op.

Vandaag de dag is dit uiteraard triviaal, wij kennen niets anders dan de samenleving – we zijn er letterlijk in geworpen. Als een slaaf van eerdere generaties, zijn wij overgedragen aan onze eigen tijd. Sinds zo’n 12.000 jaar is de eerste natuur – de natuur zelf – omgewisseld met onze tweede natuur – cultuur. Natuur volgt nu aan cultuur.

12.000 jaar geleden:

Sinds dit historische moment zijn ‘burenruzies’ immanent onderdeel geweest van het menselijk bestaan. Niet slechts burenruzies. Als de politiek de technische instantie is die intermenselijke relaties probeert vorm te geven en daarmee cultuur vormgeeft, dan zou je er van uit

kunnen gaan dat het handboek waarmee de politiek dat doet de *wet* is; een diachroon historisch verslag van alle problemen waarop de politiek interventie heeft gepleegd, pleegt en zal plegen. Toch is duidelijk dat de wet geen oplossing is, het is een verbod op of een gebod van. Het behandelt de symptomen maar niet de oorzaak van onze millennia oude problemen – anders waren ze bovendien niet al millennia oud. De vraag is dan, wat veroorzaakt deze problemen die in de constitutie van de samenleving liggen? Dat zoek ik hieronder uit. Misschien zelfs nog belangrijker is de vraag: hoe komen we van dergelijke problemen af? Die vraag onderzoek ik daarna.

Een burenruzie is een voorbeeld van problemen die als gevolg van intermenselijke relaties tot stand komen. Een probleem ontstaat wanneer deze relaties in contrast worden gebracht met de materiële omstandigheden en het systeem dat, in dit voorbeeld, burens mogelijk maakt. Zonder het concept 'burens' zijn er bovendien geen burenruzies. Het concept burens structureert de positie die individuen met betrekking tot elkaar hebben in of juist buiten een bepaalde ruimte. In die zin gaat het 'wetboek' misschien vooraf aan betekenis. Zoals Nietzsche benoemde, gooiden we mensen eerst in de gevangenis, voordat we daar een betekenis bij bedachten; voordat er schuld was.

De politiek – het technische systeem dat doelmatig interventies pleegt in de vormgeving van de relaties tussen mensen – geeft door de wettelijke verhandeling relaties een permanent karakter. Een plaats, functie en een doel; het maakt relaties intentioneel. Een systeem heeft daar baat bij, want het doel van een systeem is om haar onderdelen en daarmee haarzelf in stand te houden; om haarzelf te reproduceren. Permanentie speelt hier een belangrijke rol, want als relaties veranderen veranderd

ook de invloed en de vormgeving van het systeem. Blijven relaties hetzelfde, en daarmee bedoel ik de premissen die gehanteerd worden bij het vormen van relaties – denk aan wetten – dan hoeft het systeem niet te veranderen. Veranderen relaties, dan is het systeem geforceerd om te veranderen, om haarzelf te overstijgen. Dit brengt ons bij de paradox van het systeem: relaties zijn niet gelijk aan elkaar. Relaties betreffen een niet reduceerbare andersheid; iedere relatie, en iedere partij in een relatie, is bovendien anders en ontwikkelt zich. Daarnaast is iedere relatie afhankelijk van contextuele factoren zoals de materiële, historische of natuurlijke omstandigheden. Zo is het zijn van burens anders op het platteland, waar er een lagere populatiedichtheid is dan in grote steden. Het culturele systeem doet dus een interventie op deze relaties, maar moet ze noodzakelijkerwijs generaliseren.

Transgressie:

De menselijke samenleving, zoals eerder beargumenteerd, is een cultureel construct. Alle problemen die daar uit voortvloeien zijn dus ook een cultureel construct. Dit betekent dat ze te voorkomen zijn. Het object dat in de weg staat van deze veranderingen zijn de systemen en corresponderende structuren die een doelmatige interventie voeren in de intermenselijke relaties in een poging relaties absoluut maken. Deze poging is gedoemd te mislukken, omdat relaties een niet reduceerbare andersheid kennen – wat zorgt voor het voortbestaan van de problemen. De paradox hiervan is dat we hier altijd aan ondergeschikt zijn: zonder samenleving geen mens, slechts de Homo Sapiens. Dit komt doordat de mens een cultureel product is en cultivatie gaat over het veredelen van de natuurlijke toestand; de Homo Sapiens. Het systeem voorkomt dat dit

degenereert terug naar de natuurlijke Homo Sapiens, en houdt zichzelf in stand om dat te kunnen doen. Toch is het systeem nooit absoluut, en wringt en kraakt deze aan alle kanten onder de druk die voorkomt uit de problemen die ontstaan in intermenselijke relaties onder invloed van de interventies van het systeem.

Volgens sommige denkers is er in iedere mens een instantie die zich verzet tegen de kolonialisering van de leefwereld – het politieke – door systemen. Deze instantie verzet zich tegen de hegemonie van het systeem, en bevindt zich dus altijd in de categorie die volgens het systeem verboden is; het bedreigt bovendien het systeem. Deze instantie heet *transgressie*, en komt van het Latijnse ‘*transgressio*’ wat *overtocht* betekend. Het bestaat uit de wortels ‘*trans*’ - *over*, en ‘*gradi*’ - *stappen*. Waar oorspronkelijk *overtocht* een bijna neutrale transitie van A naar B impliceert, wordt transgressie vandaag de dag veel vaker gedefinieerd als een overschrijding – de handeling naar het verbodene. Er wordt altijd *iets* overschreden, dit iets is een grens. Een grens is een cultureel product van het systeem. Er is dus een grens opgetrokken tussen A en B, waarbij A is gaan staan voor het goede en B voor het slechte. B wordt uitgesloten, A wordt ingesloten. Uiteraard vindt het optrekken van een dergelijke grens altijd plaats vanuit een systeem dat een interventie pleegt op de ethische waardering van A en B.

Er zijn meerdere denkers die zich hebben ontfermd over transgressie, het grote verschil tussen hen zit hem in *waartoe* transgressie leidt. Freud en Bataille houden een min of meer traditionele binaire metafysica aan, Foucault overstijgt die.

Freud sprak over transgressie als de *doodsdrift*, de tegenhanger van de levensdrift (*eros*) welke streeft naar een verlangloze en driftloze staat

– een anorganische oftewel natuurlijke toestand. De doodsdrift streeft naar het opheffen van de spanningen van het leven. Naar buiten gericht uit deze zich als een *destructiedrift*; het beoogt dat te vernietigen dat de spanningen in de *eros* teweegbrengt. De actor van deze spanningen, die altijd tussen het *een* en het *andere* plaatsvinden, welke dus relationeel zijn, is het systeem. Culturele constructen die bepalen of we iets wel en niet mogen, en zo wel, wanneer. Noem wildplassen, het systeem schrijft voor dat dit verboden is – en legt dus een censuur op de drift om lichaamssappen te lozen in bepaalde omstandigheden, een natuurlijke conditie waaraan we niet kunnen ontsnappen. Dit doet het systeem in dit voorbeeld ter behoud van de relaties met elkaar in en met de openbare ruimte. Het zou te beargumenteren kunnen zijn dat het systeem dit beoogt omdat het gegrond is op cultuur, wat zoals eerder benoemd van het *cultivatieprincipe* afhangt. Het systeem probeert de natuur te cultiveren en ten dienste van haarzelf te plaatsen. Een speciale ruimte, functie en doel te geven zoals het toilet bedoeld is voor het lozen van lichaamssappen, en een boom niet meer. Freud bepleit niet dat de *eros* het grote probleem is, zonder de levensdrift is er bovendien geen leven en geen samenleving. Hij bepleit wel dat de cultuur die voorkomt uit eros een zekere traumatische censurerende kracht heeft, het scheidt ons van datgene waar transgressie ons naar toe wilt bewegen – de natuurtoestand. Een belangrijke conclusie die we hieruit kunnen trekken is dat transgressie alleen bestaat in een dichotomische situatie; het bestaat slechts zolang er een systeem is dat te overschrijden is.

Deze conclusie betekent ook dat de tegengestelden, eros en transgressie, zolang we ‘mens’ en geen Homo Sapiens zijn, niet geneutraliseerd kunnen worden; wel kan de dichotomie verkleind of in ieder geval aangepast

worden. Bataille nam later het initiatief om met de dichotomie te spelen, ondanks hij net zoals Freud benoemde dat transgressie ons terug wilt brengen naar een 'natuurlijke' staat, sprak hij ook over *gesublimeerde* transgressie. Dit houdt in dat er een speciaal discours opgericht wordt waar transgressie in veredelde mate plaats kan vinden en zo toch voldoet aan de doodsdrift zonder volledig destructief te zijn. Noem games die gegrond zijn op oorlog. Hierin doodt de speler de andere, uiteraard volledig virtueel en gesublimeerd, en wordt zelf ook meerdere malen gedood. Het probleem met sublimatie is dat transgressie zijn overschrijdend vermogen verliest; het wordt bij wijze van spreken in een dwangbuis geplaatst. In een psychiatrisch ziekenhuis in plaats van in de gevangenis van het wetboek. Dit is vergelijkbaar met de 'vrij ruimte' die de kunst maar ook het theater en cabaret hebben vergaard. In deze ruimte is alles mogelijk, maar uitsluitend omdat het in andere ruimtes niet mogelijk is. Het conceptuele kunstwerk of de kritische grappen kunnen bovendien gevaarlijk zijn voor relaties in de 'buitenwereld' – ook zij doen namelijk een culturele interventie maar *tegen* het systeem. Door middel van Batailleaanse sublimatie ontstaat er een afstand tussen de gesublimeerde transgressie en het reële, en lopen domeinen als de kunst het risico volledige gesecculariseerd te worden.

Toch is sublimatie niet uitsluitend een slechte zaak; het laat het namelijk toe transgressie veel gericht te bedrijven. Zo zijn er kunstenaars die gebruik maken van deze vrije ruimte van de kunst, maar expliciet het zogenoemde 'gat' tussen deze gesublimeerde en de reële ruimte proberen te verkleinen. Het voordeel hiervan is bovendien dat de vrije ruimte het toelaat om het radicaal nieuwe zaken te ontwikkelen (de zogenoemde 'zandbak' modus). Vervolgens kan gepoogd worden deze zaken terug te brengen naar de reële wereld. Een voorbeeld is kunstenaar Jonas Staal,

die zogenoemde 'New World Summits' organiseert. Dit zijn parlementen voor diegenen die normaal geen recht op spreken hebben, waarvan het agentschap is ontnomen, en alle mobiliteit ingeperkt. Zo organiseerde hij een Summit voor terroristische organisaties; organisaties die door een bepaalde politiek-technisch systeem zijn buitengesloten uit het politieke proces. Transgressie in deze zin, overstijgt niet alleen een huidig systeem, maar introduceert ook een nieuwe.

Het idee van creatie van nieuwe systemen is in Nietzscheaanse termen een manier om *ressentiment* met betrekking tot het beklemmende systeem dat in macht is te overstijgen. Staal maakt het mogelijk om zich te onttrekken uit het binaire systeem van goed en slecht (of/of). Dat brengt ons bij Foucault. Foucault breekt uit de dichotomie die Freud en Bataille nog hanteren, en neemt daarmee de notie weg dat transgressie naar een 'natuur' beweegt, die bovendien sinds het ontstaan van de mens uit de Homo Sapiens onmogelijk te bereiken is. Transgressie is niet alleen een tegenkracht, het verzet zich niet alleen tegen het systeem dat er is en dat van bepaalde handelingen verboden praktijken maakt. Volgens Foucault is transgressie "een bliksemschicht in de nacht die, sinds het begin der tijd, een donkere zwarte intensiteit geeft aan de nacht die het ontkent, terwijl het diezelfde nacht van binnenuit, van top tot teen verlicht.". Foucault zou in tegenstelling tot Bataille en Freud nooit pleiten voor een terugkeer naar een soort 'natuurlijke' staat. Foucault maakt transgressie wel noodzakelijk, het is de creatie van contrast. Het begeeft zich altijd tussen twee systemen, en overbrugt hier de ruimte tussen. Een grens bestaat bovendien niet als er zich slechts ruimte aan één kant bevindt. Een grens bestaat tevens ook niet wanneer er geen drang is die voorafgaat aan de grens om de twee ruimtes te overschrijden, als een *overtocht*.

De Grensverlegger:

De Neolithische revolutie heeft een grote rol gespeeld in de geschiedenis van de Homo Sapiens; het heeft de mens gemaakt. Een nog relatief jonge ontwikkeling. De mens, die bestaat bij de gratie van haar relatie met medemensen schiep tegelijkertijd haar cultuur en onderwierp de natuurlijke Homo Sapiens en zijn driften aan deze cultuur. Deze contingente schepping van de samenleving, is plaats gevonden zoals die is plaatsgevonden – en als we diep graven, letterlijk, vinden we de eerste constitutie van die samenleving. Vandaag de dag zijn we nog steeds onderhevig aan de constitutie van die samenleving, en dijt het systeem nog steeds uit. De vraag is hoe we de oeroude problemen die de menselijke samenleving dicteren kunnen overstijgen.

We vonden in Freud, Bataille, een beetje Nietzsche en Foucault een kracht die we geadopteerd hebben uit de Homo Sapiens, die wanneer hij in contact komt met het systeem ‘transgressie’ wordt genoemd. Het is ons wapen tegen de kolonialisering van de levenswereld door het systeem. Het is het *middel* dat ons verzetskracht geeft tegen de autoritaire grip van onze eigen creatie: het systeem. Wanneer we deze drift kunnen sublimeren, ligt de nieuwe samenleving slechts voorbij de ‘bliksemschicht’. De actor van deze vorm van transgressie is *De Grensverlegger*; en de grensverlegger kan iedereen zijn, maar wordt vooral gedefinieerd aan de hand van de capaciteit om datgene wat is te overstijgen naar het nieuwe. Wanneer men in staat is wild te plassen, is men in staat de wereld te veranderen.

